

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ

ΔΥΣΗΣ Ι

Ενότητα #7: Μεσαιωνική Δύση ΙΙ

ΟΙ ΧΩΡΙΚΟΙ

Νικόλαος Καραπιδάκης
Τμήμα Ιστορίας

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

ΟΙ ΧΩΡΙΚΟΙ

Περίληψη του μαθήματος

Η εξουσία των αρχόντων ήταν σκληρή. Ο κόσμος της εργασίας, στην ύπαιθρο και τις πόλεις υπαγόταν σε πολυάριθμες υποχρεώσεις προς τους άρχοντες, που ονομάζονταν κατ'εμφημισμό «δικαιώματα».

Η πλειοψηφία των κατοίκων της υπαίθρου ήταν εξαρτημένη από τη γη που καλλιεργούσε, φορολογούταν, συχνά αυθαίρετα, και υπαγόταν σε αγγαρείες. Υπέφερε από τους πολέμους των αρχόντων, τη ληστεία και συχνά από τους λιμούς.

Ωστόσο πολλοί χωρικοί καταφέρνουν να εξαγοράσουν την ελευθερία τους. Τον ΙΒ΄ αιώνα παρατηρείται μια εξαιρετική ανάπτυξη των πόλεων, που πλουτίζουν και αποσπούν, συχνά με τη βία, προνόμια και ελευθερίες.

A. Οι άνθρωποι της υπαίθρου

Οι άνθρωποι της υπαίθρου, οι χωρικοί, ήταν η πιο πολυάριθμη δημογραφικά κοινωνική ομάδα. Αποτελούσαν τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού. Όπως είχε ειπωθεί από έναν κληρικό της εποχής, «αυτοί όφειλαν να παρέχουν σε όλους, το χρυσάφι, το ένδυμα και τον άρτο». Τους ονόμαζαν βιλάνους (vilanos), καλλιεργητές καθώς ήταν στις μεγάλες ιδιοκτησίες (villae). Αλλά όλοι οι κάτοικοι της υπαίθρου δεν ανήκαν στην ίδια κοινωνική κατάσταση. Άλλοι ήταν ελεύθεροι (liberi), άλλοι ήταν δουλοπάροικοι (servi, serfs), δηλαδή εξαρτημένοι και δεμένοι στη γη που καλλιεργούσαν. Οι χωρικοί ήταν το αντικείμενο της περιφρόνησης των ευγενών και θεωρούνταν κατώτερα όντα. Ένας ευγενής είχε πει χαρακτηριστικά ότι «έχουν όσο έχουν σκληρό το δέρμα τόσο έχουν και το μυαλό, που τίποτα καλό δεν μπαίνει».

Μια αφήγηση του ΙΒ΄ αιώνα, σκιαγραφεί ως εξής έναν χωρικό :

Ήταν μεγαλόσωμος και εξαιρετικά άσχημος [...] από το ένα μάτι στο άλλο η απόσταση ήταν μεγάλη όσο η παλάμη ενός χεριού. Τα μάγουλά του ήταν φουσκωμένα, η μύτη του πλακουτσωτή, τα ρουθούνια του ανοικτά, τα χείλιά του χοντρά και κατακόκκινα, τα δόντιά του

μακριά και κίτρινα. Τα χοντρά του πέδιλα έφταναν στα γόνατα και ήταν φτιαγμένα από δέρμα βοδιού και δεμένα με κορδόνια από χόρτα. Φορούσε μια κάπα και βαστούσε ένα ρόπαλο (Aucassin et Nicolette).

1. Ελεύθεροι και εξαρτημένοι χωρικοί

Τον Ι΄ και τον ΙΑ΄ αιώνα οι περισσότεροι χωρικοί ανήκαν στην κατηγορία του δουλοπάροικου (servi). Η απώτερη καταγωγή τους ήταν οι δούλοι και οι εγκαταστημένοι χωρικοί (casati) της ύστερης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Οι συνθήκες ζωής τους δεν ήταν πολύ διαφορετικές απ' αυτές των προγόνων τους.

Ένας δουλοπάροικος δεν ήταν ελεύθερος. Ήταν δεμένος με τη γη που καλλιεργούσε (glèbe). Δεν μπορούσε να την εγκαταλείψει χωρίς την άδεια του άρχοντά του. Αν δραπέτευε, ο άρχοντάς του είχε το δικαίωμα να τον καταδιώξει, να τον συλλάβει και να τον φέρει πίσω. Για να παντρευτεί έπρεπε, επίσης, να ζητήσει την εξουσιοδότηση του άρχοντά του. Αν διάλεγε σύζυγο που ανήκε σε άλλη γη ή ανήκε σε οικογένεια ελεύθερων χωρικών, ήταν υποχρεωμένος να καταβάλει ένα ειδικό τέλος (formariage). Δεν μπορούσε να μεταβιβάσει στους κληρονόμους του όποια περιουσία κατείχε, χωρίς να πληρώσει ένα ειδικό τέλος (main morte). Αν τα παιδιά του δεν έμεναν μαζί του, η περιουσία του μετά τον θάνατό του περιερχόταν στο άρχοντα. Μπορούσε να πουληθεί, ή να διατεθεί ως ενέχυρο και να μεταβιβαστεί μαζί με τη γη που καλλιεργούσε και από την οποία ζούσε. Αν αυτή η γη ανήκε ταυτόχρονα σε πολλούς άρχοντες, αυτοί είχαν το δικαίωμα να μοιραστούν τα παιδιά του μεταξύ τους. Ας δούμε μια διανομή αυτού του είδους:

*Εμείς καλόγεροι της μονής του Μαρμουτιέ και ο Γκωτιέ Ρενώ, κατέχουμε από κοινού δουλοπάροικους, άνδρες και γυναίκες. Το έτος 1087, την έκτη ημέρα του μήνα Ιουνίου, προχωρήσαμε στη διανομή των αγοριών και των κοριτσιών που ανήκαν σε διάφορους γονείς. Εμείς πήραμε για το μερίδιό μας, τα παιδιά του Ρενώ ντε Βιλανά (δηλαδή του Ρενώ της Χωριάτισας), ένα αγόρι, τον Βαρθολομαίο και τρία κορίτσια τη Χερσένδη, τη Μιλσένδη, τη Λετγάρδη. Από τα παιδιά του Γκουαζελέν πήραμε ένα κορίτσι την Αρεμβούργη και ένα αγόρι τον Γκωτιέ. Έμεινε εκτός διανομής ένα κοριτσάκι που το αφήσαμε στην κούνια του. Αν ζήσει θα αποτελεί κοινή ιδιοκτησία έως ότου αποφασίσουμε από κοινού για την απόδοσή του στη μια ή την άλλη αρχοντία (A. Luchaire, *Les premiers Capetiens*, in E. Lavissee (διευθ.), *Histoire de France*, II, 2).*

Οι χωρικοί που ήταν ελεύθεροι, διακρινόταν από τους δουλοπάροικους επειδή είχαν το δικαίωμα να μετακινούνται, να παντρεύονται και να μεταβιβάσουν την περιουσία κατά τη βούλησή τους. Αλλά και αυτοί όπως και οι δουλοπάροικοι ήταν υπόχρεοι στα αρχοντικά δικαιώματα.

2. Τα αρχοντικά δικαιώματα

Γενικώς, τα δικαιώματα που αναλογούσαν στους άρχοντες ήταν πολυάριθμα. Ανάλογα με τα έθιμα κάθε φέουδου, διέφεραν από αρχοντία σε αρχοντία. Τα κυριώτερα ήταν τα εξής:

α) Ως αντίτιμο για τη γη που καλλιεργούσαν, οι χωρικοί κατέβαλαν ένα πάγιο τέλος (census) καθώς και διάφορα προϊόντα που έδιναν στον άρχοντά τους ανάλογα με την ετήσια παραγωγή τους και τον αριθμό των ζώων και των πουλερικών που εξέτρεφαν. Επίσης ένα μέρος από τα αυγά των πουλερικών αποδίδονταν στον άρχοντα.

β) Κατέβαλαν ένα φόρο σε χρήμα που ονομαζόταν *tallea*. Οι ελεύθεροι χωρικοί πλήρωναν ένα καθιερωμένο ποσό αλλά οι δουλοπάροικοι υπέφεραν από αυθαίρετες αυξομειώσεις, τόσο ως προς το ύψος του φόρου όσο και ως προς την περιοδικότητα της είσπραξής του.

γ) Οι χωρικοί ήταν υπόχρεοι σε διάφορες υπηρεσίες, δηλαδή αγγαρείες (*corvee*). Ήταν π.χ. υποχρεωμένοι εκτός από τη γη τους να παρέχουν τις υπηρεσίες τους και στα κτήματα που ο άρχοντας εκμεταλλευόταν άμεσα (*reserve*), θερίζοντας, μεταφέροντας το κρασί, καθαρίζοντας τις τάφρους του κάστρου. Είχαν, επίσης, στρατιωτικές υποχρεώσεις, όπως τη φρούρηση στις πολεμίστρες του κάστρου. Οι επιπλέον αυτές υπηρεσίες όπως και ο φόρος σε χρήμα αυξομειώνονταν κατά τη βούληση του άρχοντα ως προς την περιοδικότητα, τη διάρκεια και τη συχνότητά τους.

δ) Οι άρχοντας διατηρούσε ορισμένα προνόμια που ονομάζονταν «δικαιώματα» (*banalités*). Οι χωρικοί, σύμφωνα με αυτά τα αρχοντικά προνόμια, μπορούσαν να θερίσουν, να πουλήσουν και να αγοράσουν, όταν τους το επέτρεπε ο άρχοντας, δηλαδή αφού αυτός είχε πουλήσει πρώτος τη σοδειά του και αγοράσει πρώτος τις προμήθειές τους (είχε άρα πουλήσει σε ψηλότερη τιμή και αγοράσει σε μικρότερη). Δεν είχαν το δικαίωμα να αλέσουν τα σιτηρά τους, να ψήσουν το ψωμί τους και να

πατήσουν τα σταφύλιά τους, παρά μόνο στον μύλο, στον φούρνο και στο πατητήρι του άρχοντα, και αυτός βέβαια είχε το δικαίωμα να απαιτήσει ένα τέλος για κάθε μια από τις παραπάνω ενέργειες.

ε) Ο άρχοντας κατείχε ένα δικαίωμα «διαμονής» (gîte), δηλαδή το δικαίωμα να φιλοξενηθεί με την ακολουθία του σε κατοικία που του παρείχαν οι χωρικοί.

Βάσει ενός τεκμηρίου των αρχών του ΙΓ΄ αιώνα, μπορούμε να δούμε τις υποχρεώσεις των χωρικών ενός χωριού της Νορμανδίας:

Την ημέρα της εορτής του αγίου Ιωάννη, την 24^η Ιουνίου, οφείλουν να θερίσουν τα χωράφια του άρχοντα και να μεταφέρουν τα στάχυα στην κατοικία του. Στη συνέχεια να καθαρίσουν τις τάφρους.

Τον Αύγουστο, πρέπει να θερίσουν τα σπαρτά του και να μεταφέρουν τον καρπό στη σιταποθήκη. Οι ίδιοι δεν είχαν το δικαίωμα να αλωνίσουν πριν αποδώσουν στον άρχοντα ένα μέρος της παραγωγής τους.

Τον Σεπτέμβιο ήταν τα «γουρουνάκια», ένα γουρουνάκι, και το καλλίτερο στα οκτώ που είχαν γεννηθεί.

Την 9η Οκτωβρίου την ημέρα της εορτής του αγίου Διονυσίου, πλήρωναν το πάγιο τέλος (census) και ένα τέλος «προετοιμασίας» (pourepréture) για το δικαίωμα να περιφράξουν τη γη που τους αναλογούσε προς καλλιέργεια.

Την αρχή του χειμώνα είχαν αγγαρεία στη γη του άρχοντα, για να την προετοιμάσουν για τη σπορά και να τη σπείρουν.

Την 30^η Νοεμβρίου ημέρα της εορτής του αγίου Ανδρέα, έδιναν ένα γλυκό (oublée), ως συμβολικό δώρο στον άρχοντα.

Τα Χριστούγεννα έδιναν τα καλλίτερα πουλερικά τους.

Μετά τα Χριστούγεννα έδιναν μια ποσότητα κριθαριού και σιταριού (brésage).

Αν ο δουλοπάροικος πουλούσε ένα κομμάτι γης από αυτά που καλλιεργούσε, το 13% πήγαινε στον άρχοντα.

Όταν πάντρευε την κόρη του, πλήρωνε στο άρχοντα τρία σολδιά.

Μεταξύ της μέρας των Βαΐων και του Πάσχα, έδιναν ένα αριθμό αρνιών (moutonage) και όφειλαν μια αγγαρεία στα κτήματα του άρχοντα. Στη συνέχεια πετάλωναν τα άλογα του άρχοντα στο σιδηρουργείο, πήγαιναν στο δάσος να κόψουν ξύλα για τον άρχοντα, και τα μετέφεραν γι' αυτόν.

Τέλος, παρέμεναν τα διάφορα δικαιώματα του άρχοντα: Ο μυλωνάς του για να αλέσει το σιτάρι των χωρικών, κρατούσε ένα δέμα στάχυα, μια ποσότητα από το αλεύρι (palette) και μια χούφτα, επιπλέον. Πλήρωναν επίσης τον φούρναρη του άρχοντα, ο οποίος ορκιζόταν ότι αν δεν έπαιρνε την αμοιβή του δεν θα έψηνε καλά το ψωμί του χωρικού (Luchaire).

3. Η ζωή των χωρικών

Οι χωρικοί κατοικούσαν χαμηλά σπίτια (καλύβια) φτιαγμένα συνήθως από λάσπη και άχυρο. Η στέγη τους ήταν επίσης από άχυρο (chaume). Δεν υπήρχαν, συνήθως, δωμάτια, παρά μόνο ένας ενιαίος χώρος και μια εστία. Τα παράθυρα ήταν σπάνια και όταν υπήρχαν έκλειναν με ξύλα ή με κλαδιά, αφού το γυαλί ήταν σπάνιο και ακριβό. Η επίπλωση ήταν στοιχειώδης, μια σκάφη που χρησίμευε για το ζύμωμα και σαν αποθηκευτικός χώρος, ένα κρεβάτι κοινό για όλη την οικογένεια και ένα κοινό πάπλωμα, που ήταν συνήθως ένας σάκος παραγεμισμένος με άχυρο. Τα πιάτα και τα ποτήρια ήταν ξύλινα. Τις μέρες γιορτής στο πάτωμα απλώνονταν φρέσκα χόρτα και η διατροφή περιλάμβανε κομμάτια χοιρινού. Η καθημερινή διατροφή περιοριζόταν στα κουκιά, στα λάχανα και στα κρεμμύδια.

B. Λιμός και ληστείες

1. Πόλεμος

Εκτός από τις πολυάριθμες υποχρεώσεις τους προς τον άρχοντά τους, οι χωρικοί αντιμετώπιζαν συχνά και έναν μεγαλύτερο πρόβλημα, τους πολέμους που διεξάγονταν μεταξύ των αρχόντων και συχνά έκαιγαν τις καλλιέργειες και τη σοδειά.

2. Λιμός

Δεδομένου ότι οι τρόποι καλλιέργειας ήταν αρχαϊκοί, η γη παρήγαγε λιγότερο συγκρίνοντας με ό, τι μπορεί να παραγάγει σήμερα. Τα αποθέματα των χωρικών ήταν ελάχιστα, αν υπήρχαν. Οι δρόμοι ήταν λίγοι και δεν κακοσυντηρημένοι, με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η δυνατότητα προμηθειών από άλλες περιοχές. Ο λιμός δεν ήταν ένα σπάνιο φαινόμενο. Τον ΙΑ΄ αιώνα, για 73 χρόνια έχουν καταγραφεί 18 χρονιές έλλειψης σιτηρών. Προς τα τέλη του ΙΒ΄ αιώνα και τις αρχές του ΙΓ΄, έχουν καταγραφεί ένδεκα λιμοί. Ένας απ' αυτούς κράτησε τέσσερα χρόνια, και όπως έγραψε ένας χρονογράφος οι «άνθρωποι πέθαιναν κατά χιλιάδες». Ο Ραούλ Γκλαμπέρ, ένας μοναχός του ΙΑ΄ αιώνα μας δίνει πολλές λεπτομέρειες για ένα λιμό που ενέσκηψε το 1033:

Τράφηκαν με άγρια ζώα και με πουλιά. Η πείνα επέμενε το ίδιο έντονα [...] Για να μην πεθάνουν έτρωγαν ρίζες και χλόη από τα ρυάκια [...] Μετά κατέληξαν να τρώγουν ανθρώπινη σάρκα. Οι πιο αδύνατοι πιανόντουσαν από τους πιο δυνατούς, μέσα στους δρόμους. Τους τεμάχιζαν, τους έψηναν και τους έτρωγαν [...] Πολλοί παρέσυραν παιδιά, δείχνοντάς τους ένα μήλο ή ένα αυγό, τα έσφαζαν και τα έτρωγαν. Σε πολλά μέρη ξέθαψαν πτώματα [...] Ένας εξαθλιωμένος πούλησε ψημμένο ανθρώπινο κρέας στον πόλη του Τουρνύ. Συνελήφθη, ομολόγησε τι έκανε και τον κρέμασαν. Ένας άλλος πήγε τη νύκτα και ξέθαψε το κρέας που πουλούσε ο κρεμασμένος και το έφαγε. Τον έκαψαν κι αυτόν. (Ραούλ Γκλαμπέρ, Τα πέντε βιβλία ιστορίας, 4, 4).

3 Ληστεία

Μια άλλη πληγή για τους χωρικούς ήταν η ληστεία. Πολλοί γίνονταν ληστές για την επιβίωσή τους. Οργανωνόντουσαν σε ομάδες και λεηλατούσαν ολόκληρες περιοχές. Σε περιόδους πολέμου έμπαιναν στην υπηρεσία των αρχόντων. Σε περιόδους ειρήνης τρομοκρατούσαν τους χωρικούς, επιτίθονταν στις εκκλησίες και στα μοναστήρια. Ολόκληρες περιοχές της κεντρικής Γαλλίας, προς τα τέλη του ΙΒ΄ αιώνα, είχαν ερημωθεί.

Γ. Εξεγέρσεις

Εξαιτίας της εξαθλίωσης, της πείνας και της σκληρότητας των αρχόντων, οι χωρικοί εξεγείρονταν συχνά προσπαθώντας να απελευθερωθούν. Όπως είπε ένας ιεροκήρυκας της εποχής «είναι επικίνδυνο πράγμα η απόγνωση, οι δουλοπάροικοι σκοτώνουν τους άρχοντες και καίνε τα κάστρα». Αλλά η δύναμη των εξεγερμένων ήταν μικρή μπροστά στη δύναμη των οπλισμένων και έφιππων αρχόντων. Οι εξεγέρσεις συνήθως καταστέλλονταν με τον πιο σκληρό τρόπο. Ας παρακολουθήσουμε μια εξέγερση του 997 στο δουκάτο της Νορμανδίας:

Σε πολλές κομητείες της χώρας της Νορμανδίας, οι χωρικοί συγκάλεσαν συνελεύσεις στις οποίες αποφάσισαν να ζήσουν όπως τους άρεσε και να κυβερνούνται σύμφωνα με τους δικούς τους νόμους σε ό,τι αφορούσε την εκμετάλλευση των δασών και των νερών, αγνοώντας την προηγούμενη νομοθεσία. Για να δώσουν ακόμα μεγαλύτερη ισχύ στις αποφάσεις τους, κάθε

*συνέλευση εξέλεξε δύο εκπροσώπους για να μεταφέρουν τις αποφάσεις της σε μια γενική συνέλευση που θα συγκλήθηκε στο κέντρο της χώρας. Όταν το έμαθε ο δούκας, έστειλε επιτόπου τον κόμη Ραούλ με μεγάλο αριθμό ιπποτών, για να καταπνίξει τις αγριότητες των αγροίκων και για να διαλύσει τη συνέλευσή τους. Ο Ραούλ εκτέλεσε τη διαταγή χωρίς καθυστέρηση, συνέλαβε όλους τους εκπροσώπους και μερικούς άλλους, τους έκοψε τα πόδια και τα χέρια, και τα έστειλε στους συγγενείς τους για παραδειγματισμό. Προειδοποιώντας με αυτόν τον τρόπο, τους προφύλαξε από μεγαλύτερα κακά. Οι καλλιεργητές εγκατέλειψαν τις συνελεύσεις και επέστρεψαν στα άροτρά τους. (Γουλιέλμος της Ζυμιάζ, *Ιστορία των Νορμανδών*, 5, 2.)*

Γ. Η βελτίωση των συνθηκών της ζωής των χωρικών

Οι συνθήκες των χωρικών βελτιώθηκαν βαθμηδόν. Η ζωή τους ήταν καλλίτερη τον ΙΒ΄ αιώνα απ' ότι ήταν τον Ι΄ και τον ΙΑ΄. Πολλοί άρχοντες καθώς χρειάζονταν χρήματα ή επειδή καταλάβαιναν ότι τους συνέφερε περισσότερο να αφήνουν ελευθερίες στους χωρικούς ώστε να δουλεύουν αποτελεσματικότερα, τους παραχώρησαν ή τους πούλησαν δικαιώματα. Πολλοί από τους χωρικούς εξαγόρασαν την πλήρη «απελευθέρωσή» τους, ή επί μέρους δικαιώματα, όπως να παντρεύονται κατά τη βούλησή τους. Πέτυχαν επίσης ώστε να καθοριστεί ακριβώς το ύψος του χρηματικού φόρου (talea) που έπρεπε να πληρώνουν, όπως συνέβαινε και με το πάγιο τέλος που κατέβαλαν (census). Η διαδικασία αυτή ονομάστηκε s'abonner (συνδρομή). Πέτυχαν και άλλες παραχωρήσεις προς όφελός τους, όπως τον περιορισμό των αγγαρειών και υποχρεώσεων, καθώς και μερικές απαλλαγές από τις στρατιωτικές υποχρεώσεις. Ο πληθυσμός της υπάιθρου βελτίωσε έτσι τη ζωή του, τη στιγμή που και η ζωή στις πόλεις άρχισε να βελτιώνεται.

